

Téma 4 Peníze a měny

Peníze mají podstatný vliv na fungování tržní ekonomiky.

4.1 Historický vývoj směny a peněz

Směna je vyměňování komodit mezi jednotlivci či skupinami jednotlivců, které probíhá přímo prostřednictvím naturální výměny, nebo nepřímo s využitím peněžního „média“. Přínosy směny (obchodu) spočívají v rozšiřování okruhu komodit sloužících spotřebě a ve specializaci výrobních činností. Bez obchodu by jednotlivci (skupiny jednotlivců) museli uspokojovat své potřeby pouze z vlastních zdrojů. Dobrovolný obchod umožňuje dělbu práce, z níž mohou mít prospěch všichni zúčastnění.

Počátky ekonomické činnosti lidí spojené s prvotní dělbou práce (10. – 5. st. př. n. l.) jsou spjaty se směnou jednoho statku za druhý formou naturální výměny. Takovéto směně se říká **barter**.

Nevýhody barterového obchodu:

- obtížné sladění potřeb obchodních partnerů
- obtížné nalezení směnných poměrů

V souvislosti s dalším rozvojem obchodu byl vyčleněn jeden druh zboží, tzv. **všeobecný ekvivalent (též zbožové peníze)**. Musel to být takový druh zboží, který byl typický pro dané území v daném čase a současně toto zboží byl každý ochoten přijmout. (Např. koření, dobytek, mouka, jantar. Na našem území se jednalo o plátno resp. plátěné šátečky).

Nevýhody zbožových peněz:

- obtížně dělitelné na menší části, které by představovaly menší hodnotu
- obtížně skladovatelné (dobytek, mouka)
- nestabilní ohledně hodnoty (omezená trvanlivost)

Postupně úlohu všeobecného ekvivalentu začaly hrát **drahé kovy** (zlato, stříbro). Tato forma měla značné výhody:

Výhody ryzího zlata:

- lehce dělitelné i stmelitelné
- malé množství zlata představovalo velkou hodnotu
- fyzická trvanlivost
- univerzálně akceptovaný prostředek směny

Nevýhody ryzího zlata:

- snižování hmotnosti zlata v oběhu díky otěru

Ryzí zlato bylo nahrazeno slitky.

S rozvojem výroby a obchodu byly zlaté a slitkové mince nahrazovány úpisy, (směnkami). Z těchto předchůdců cenných papírů se postupně vyvinuly bankovky a mince z neplnohodnotných kovů. Tyto bankovky a mince byly plně kryty zlatem a za zlato směnitelné. Hovoří se o **zlatém standardu**.

- Pokud chtěl stát zvýšit množství peněz v oběhu, musel nejprve doplnit své zlaté zásoby.
- Rostoucí poptávka po zlatu zvyšovala jeho cenu a tím také hodnotu národních zlatých pokladů. To mělo příznivý vliv na inflaci, neboť peníze neztrácely svoji hodnotu.

V důsledku nutnosti financování 1. světové války, **vlády** vydávaly do oběhu stále větší množství peněz (tzv. **státovky**), které nebyly kryty zlatem, což vedlo k růstu inflace. Pozn. **Bankovky** vydávaly **banky** na základě svých zlatých rezerv. Zlatý standard ve své „čistě“ podobě přestal po 1. světové válce fungovat. Byl nahrazen tzv. standardem zlatého slitku, který znamenal omezení ve volné směnitelnosti bankovek za zlato.

Po 2. světové válce došlo ke změně ve fungování mezinárodního měnového systému. V červenci 1944 byl na konferenci v Bretton Woods v americkém New Hampshire ustaven nový, tzv. Bretton-woodský systém, který podržel směnitelnost za zlato pouze u amerického dolaru, zatímco všechny ostatní národní měny byly směňovány za americký dolar. Byla stanovena řada opatření, za kterých tento systém fungoval. Mimo jiné byla i stanovena pevná cena zlata k dolaru, a to 35 USD za 1 trojskou unci Au (= 31,1035 g 24-karátového Au).

Bretton-woodský systém fungoval do 15. 8. 1971, kdy prezident Nixon ohlásil konec zlatého standardu. Cena zlata začala být tvořena trhem a okamžitě vzrostla na 350 USD za trojskou unci.

V současné době je množství peněz v oběhu kryto hodnotou veškerého zboží a služeb, které za peníze plánujeme koupit, tj. hodnotou nominálního hrubého domácího produktu. Zbožím, které lidé plánují koupit, může být i zlato.

4.2 Množství peněz v oběhu, peněžní agregáty, funkce peněz

V minulosti bylo množství peněz v oběhu regulováno zlatými rezervami dané země. Po pádu zlatého standardu reguluje množství peněz emisní banka. V České republice je touto emisní, resp. centrální bankou Česká národní banka.

Otázka: Jak velké je optimální množství peněz v oběhu?

Jistým vodítkem je tzv. transakční rovnice směny (peněz). Jejím autorem je americký ekonom Irving Fisher.

$$M_I \cdot V = P \cdot Q$$

M_I je množství peněz v oběhu

V je rychlost obrátu peněžní jednotky, resp. průměrný počet obrátů peněžní jednotky

P je cenová hladina

Q je fyzické množství produkce, které bylo v ekonomice nakoupeno nebo prodáno (resp. reálný hrubý domácí produkt Y).

Levá strana rovnice vyjadřuje objem peněžních údajů za určité časové období. Pravá strana rovnice vyjadřuje peněžní hodnotu veškeré směny za stejné časové období. Ekonomika je v rovnováze, pokud se obě strany rovnají.

Pokud by levá strana rovnice byla větší než pravá, rovnováha se obnoví růstem cenové hladiny, pokud je předpokládáno, že produkt je na úrovni potenciálního produktu.

Pokud by byl skutečný produkt pod úrovní potenciálního produktu, pak rychlejší růst „levé strany“ rovnice by se mohl projevit v růstu reálného produktu i v růstu cenové hladiny.

Pokud připustíme, že v makroekonomické rovnováze Fischerova transakční rovnice směny platí a že objem v penězích vyjádřené veškeré směny realizované za určité období (rok) odpovídá výši nominálního GDP, je možné psát:

$$M_1 \cdot V = nGDP$$

$$M_1 \cdot V = P \cdot Y$$

$$M_1 = 1/V \cdot P \cdot Y$$

$$M_1 = k \cdot P \cdot Y, \text{ kde } k = 1/V$$

Tato rovnice je nazývána cambridgeskou rovnicí peněz a představuje klíčový analytický nástroj při zkoumání množství peněz a jejich krytí objemem hrubého domácího produktu.

Peněžní agregáty se odlišují podle toho, jak „široce“ jsou chápány peníze.

- M_1 – tzv. úzké peníze, tj. bankovky a mince a zůstatky na běžných účtech
- M_2 – zahrnují úzké peníze M_1 + vklady se splatností do dvou let a vklady s výpovědní lhůtou do tří měsíců.
- M_3 – tzv. široké peníze zahrnují: M_2 + akcie nebo podílové listy fondů peněžního trhu a repo operace.

Nejlikvidnějším peněžním agregátem je agregát M_1 . Bez jakéhokoli omezení lze peníze použít okamžitě k úhradě závazků.

Peníze v bezhotovostní podobě na účtech bank jsou nazývány souhrnným pojmem **bankovní peníze** (depozitní peníze).

Funkce peněz

1. **Míra bohatství**, resp. **měřítka cen** – schopnost peněz vyjádřit relativní vztahy zboží, poměřit součet nákladů a zisk dvou srovnávaných produktů, umožnit orientaci na trhu. Míra bohatství vyjádřená v konkrétní měně je označována jako měřítka cen.

2. **Oběživo** - peníze zprostředkovávají směnu zboží, tedy akt koupě a prodeje současně.
3. **Platidlo** – akt koupě (pohyb zboží) bezprostředně neodpovídá aktu prodeje (pohybu peněz). Peníze jsou schopny zprostředkovávat směnu na úvěr, nákup na fakturu.
4. **Uchovatel bohatství** – peníze samy bohatství vytvářejí. Nepřímo tím, že urychlují obchod a usnadňují specializaci. Přímo tím, že vstupují do ekonomiky jako zdroj investování a kapitalizují se, tzn. přinášejí zisk.
5. **Světové peníze** – zprostředkovávají směnu i za hranicemi jedné země. Tuto funkci však plní jen některé měny, a to národní měny konvertibilní, nadnárodní měny (EUR, SDR – Special Drawing Rights – Zvláštní práva čerpání – měnová jednotka Mezinárodního měnového fondu – nemá fyzickou podobu) a zlato.

4.3 Měny a klasifikace měn

Vlastnosti a schopnosti jednotlivých měn se liší. Viz skripta – Schéma klasifikace měn.

Nadnárodní měna – je společnou měnou několika zemí, které ji emitují společně. Její předností by měla být kurzová stabilita. Ta vede k rozvoji obchodu a úspoře transakčních nákladů v mezinárodním obchodě. Příklad: EUR, SDR.

Národní měna – je měnou, která je emitována centrální bankou jednoho státu. Národní měna může být konvertibilní či nekonvertibilní.

Konvertibilní měna – měna volně směnitelná, je schopna zprostředkovávat obchodní operace legálně i za hranicemi státu, který ji emitoval. Na světě je přibližně 40 konvertibilních měn z celkového počtu necelých 200 měn. Mezi konvertibilní měny patří i CZK.

Konvertibilní měna s neomezenou oscilací kurzu – kurz je stanoven na devizovém trhu vzájemnou interakcí nabídky dané měny a poptávky po ní. Centrální banky zemí, jejichž měny nemají nijak omezenou oscilaci kurzu, nejsou ničím vázány k intervencím na mezinárodních finančních trzích.

Konvertibilní měna s omezenou oscilací kurzu – centrální banky se zavázaly udržovat kurz na určité pevné úrovni vůči nějaké silné konvertibilní měně (nejčastěji USD či EUR) nebo v určitém oscilačním pásmu.

Nekonvertibilní měna – je schopna legálně zprostředkovávat obchodní operace pouze na území státu, který ji emitoval.

Nekonvertibilní měna s vnitřní směnitelností – občané a firmy si mohou v případě potřeby směnit domácí nekonvertibilní měnu za měnu konvertibilní na základně splnění přesně vymezených pravidel.

Nekonzvertibilní měna bez vnitřní směnitelnosti – občané ani firmy si nemohou směnit domácí nekonzvertibilní měnu za měnu konzvertibilní.

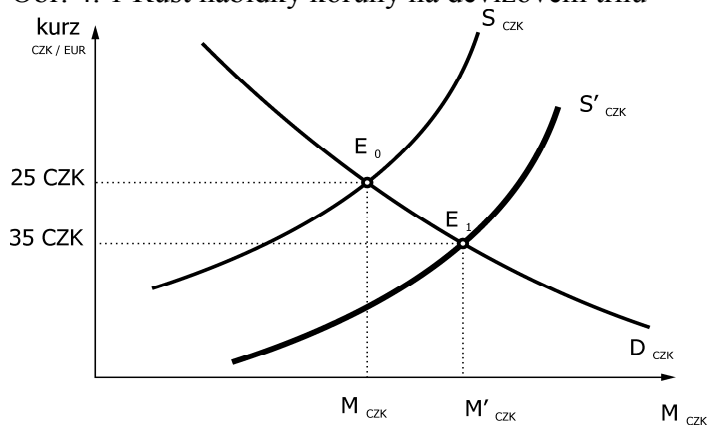
Měnový kurz konzvertibilní měny

Měnový kurz konzvertibilní měny je stanovován tržně. Kurz měny představuje poměr, v němž se vyjadřuje kvantitativní vztah mezi jednotlivými měnami. Výše kurzu konzvertibilních měn zpravidla vychází z poměru kupních sil porovnávaných měn, tedy z porovnání množství produktů, které si lze za jednotku měny koupit v různých zemích (tzv. parita kupní síly PPP – Purchasing Power Parity).

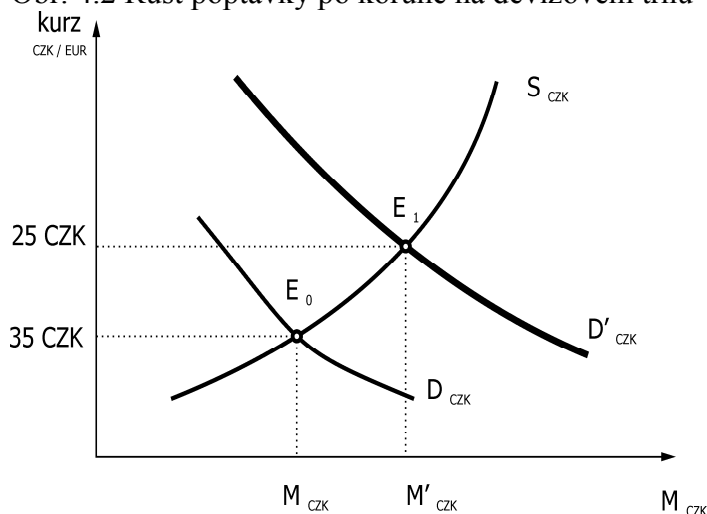
Obrázek 4.1 zobrazuje devizový trh s českou korunou. Ve výchozí situaci byl kurz koruny vůči euru 25 CZK za 1 EUR. Předpokládejme, že došlo k růstu nabídky českých korun na devizovém trhu. Nový rovnovážný kurz se ustálil na úrovni 35 CZK za 1 EUR. Došlo ke znehodnocení koruny vůči euru, došlo k tzv. **depreciaci**.

Na obrázku 4.2 je kurz 35 CZK/EUR. Došlo k růstu poptávky po české koruně. Koruna vůči euru posílila, došlo k tzv. **apreciaci**. Kurz koruny vůči euru je 25 CZK/EUR.

Obr. 4. 1 Růst nabídky koruny na devizovém trhu

Obr. 4.2 Růst poptávky po koruně na devizovém trhu

Změnu kurzu konvertibilní měny zpravidla způsobuje:

- **rozdílné tempo inflace.** Kurz měny země, v níž je vyšší inflace bude pravděpodobně oslabovat – depreciovat.
- **rozdílná změna výše úrokových měr.** Např. vyšší úroková míra např. v ČR vyvolá příliv zahraničních investorů. Dochází k růstu poptávky po CZK a koruna bude posilovat – apreciovat. Naopak nižší úroková míra v ČR než v ostatních ekonomikách povede k růstu nabídky CZK, neboť zahraniční investoři budou z ČR odcházet a budou koruny na devizovém trhu nabízet. Koruna bude oslabovat – depreciovat. Viz Obr 4.1 a 4.2.

Měnový kurz nekonvertibilních měn je stanován administrativně, rozhodnutím monetární authority. **Devalvace** kurzu je znehodnocení nekonvertibilní měny. **Revalvace** je zhodnocení nekonvertibilní měny.